
(Za to je karakterističan neujednačen stav prema dubletima sa **h** i **v**: **buva** je upućena na **buha** — Gămulescu, a **muha** na **muva** — Živković, premda bi bolje bilo da su obje varijante date na oba mjesta, tj. **buha** **ši buva** i **buva** **ši buha**, a značenja prema dogovoru ili kod obje; tako je i **istru(h)liti**, **istru(h)nuti**, ali: **truliti** i **trunuti**; itd.).

Sve što je ovdje rečeno ne umanjuje vrijednost ovog značajnog djela srpskohrvatske i rumunske leksigrafije, najboljeg što smo ga dosad u tom domenu imali. Date primjedbe treba da doprinesu da se ono dalje dorađuje i dopunjava, da bismo već u sljedećem izdanju dobili rječnik koji bi zadovoljio sve potrebe, naročito one kulturne, što će posebno doprinijeti rastućem jačanju veza između rumunskog i jugoslovenskih naroda, u prvom redu u domenu kulture, ali i u svim drugim oblastima.

(Decembra 1972.)

MILOŠ OKUKA

Jezik, čovjek i lingvistika*)

Ljudske jezike čine glasovi i značenja. Pojedinačni prirodni jezici su sistemi sa vlastitim ustrojstvom u kojem se generiraju rečenice sa smislom. Svaki pak odjeliti jezik posjeduje znakove što su samo njegovom svojinom, i one druge — univerzalne. Po Čomskom, ti univerzalni znaci

•
*) Ranko Bugarski, »Jezik i lingvistika«, Nolit, Beograd, 1972.

su »inherentni umu«, određeni urođenom organizacijom čovjekova organizma; oni su — kako još nekoć reče ingeniozni Vilhem fon Humbolt — »urođena jezička forma, izoštrena, izdiferencirana i specifično ostvarena na osnovu iskustva«. Ili da budemo tik s novijim generativcima: svaki prirodni jezik čini struktura organizovanih principa, univerzalni su principi urođeni, a principi što upravljaju posebnim jezicima su — naučeni.

Lingvistika je nauka koja se bavi jezikom, dakle: svim onim što je utkano u njegov sistem, što ga obvija i prati. Ona ima zadatak da stvara teorije, gramatike i rječnike kako bi objasnila svoj predmet. Poput djevojke sa bogatim ruhom, lingvistika je danas zaista krcata teorijama i različito koncipiranim gramatikama, kao što je uostalom i ljudski rod pun jezika koji neprestano, nanovo, traže znanstveni pristup i opis.

Knjiga Ranka Bugarskog, negdanjeg Sarajlije a sadašnjeg profesora anglistike na Filološkom fakultetu u Beogradu, kreće se unutar naznačenih fenomena i pojmovlja; ona, ta knjiga, nosi ime koje je i jako ambiciozno i prikladno sročeno: JEZIK I LINGVISTIKA. Ovo je prvo zato što je beskrajna poligon na kojem se drže jezici i nataložena misao o njima, a ovo je drugo naprosto zato što svako razmišljanje o jeziku pretpostavlja poznavanje razmišljanja svojih pretходnika, i onih vodećih, i onih sticajem nekim zaboravljenih. No mogući nesporazumi se ovdje ipak brišu, jer je djelo Bugarskog izuzetno; ono je prosto događaj u našoj novijoj lingvističkoj literaturi.

Istorija se, kažu, ne ponavlja — ona poučava. A događaji se prije svega — dogode. Ovo je izgleda naročito instruktivno kazati za novija zbivanja u našoj lingvističkoj sredini. Evo samo jedan primjer, vrlo karakterističan. Objelodanjujući svoju knjigu **Pravci u lingvistici**, Milka Ivić je 1961, u predgovoru, pisala: »Sticajem prilika jugoslovenska lingvistika je ostala donekle po strani od glavnih događaja koji su za posljednje tri decenije obeležili napredovanje nauke o jeziku u svetskim relacijama. To napredovanje je dostizalo zapanjujuću brzinu, donoseći takoreći svakim danom ranije nepredvidljive rezultate u najrazličitijim oblastima lingvističke teorije i prakse. Upravo je zbog te munjevite brzine uspona ogromna većina naših jezičkih stručnjaka ostala nedovoljno obaveštena, često čak i bez slutnje o tome koliko se zaista mnogo i ozbiljno postiglo u lingvistici od vremena njihovih fakultetskih studija do danas«.

Koliko su ove u osnovi umjerene riječi prof. Ivić imale dublju pozadinu, odnosno koliko je jugoslovenska lingvistika stvarno bila na »periferiji zbivanja« — pokaza upravo i »slučaj« sa tim njenim djelom. Dok se naime kod nas o **Pravcima** uglavnom mučalo, vanjski svijet ih prigrli objeručke tako da za vrlo kratak vremenski period uslijediše prevodi na mnoge jezike, a da i ne pominjemo brojne osvrte i recenzije engleske verzije. Naša je sredina, dakle, bila nespremna da apsorbuje takvo djelo.

Međutim, minula decenija u našoj lingvistici obilovala izrazitim previranjem i konsolidovanjem; na prazninama i brazgotinama počeo se hvatati sigurniji plodovi — a i »svijet« zaplovi našim krajolicima. Izvorna i savremena lingvistička strujanja lagano postaju »naškim« — putem prevodništva, i vlastitim ostvarajima. Bez sumnje, Nolitova biblioteka »Sazvežđa« ima u tome velikog udjela: tu su, zasad, **Lingvistika i poetika** Romana Jakobsona, **Opšta lingvistika** Ferdinanda de Sossura, **Književnost, semiologija, mitologija** Rolana Barta, **Riječi i stvari** Mišela Fukoa, **Gramatika i um** Naoma Comskog, i ovo djelo Bugarskog. Ambicijom i dosadašnjim ostvarenjem, slijedi je biblioteka »Lingvistika — poetika« sarajevskog Zavoda za izdavanje udžbenika, u kojoj su publikovana djela Ota Jespersena **Čovječanstvo, narod i pojedinac s lingvističkog stanovišta**, Juriša Lotmana **Predavanja iz strukturalne poetike**, Zdenka Lešića **Jezik i književno djelo** i Viktora Vinogradova **Stilistika i poetika**. Uz to, iz Zagreba svoju aktuelnost i namjenu časopis **Suvremena lingvistika** potvrdi sa četirima dosad izašlim brojevima, kao i djela Radoslava Katičića **Jezikoslovni ogledi**, Rudolfa Filipovića **Jezici u kontaktu** i Žarka Muljačića **Opća fonologija i fonologija suvremenog talijanskog jezika**. I kad tome dodamo novo, dopunjeno izdanje **Pravca u lingvistici** Milke Ivić, spisak bi glavnine — ostavljajući ovdje po strani ostvaraje u samoj serbo-kroatistici, koji naravno nisu ni mali ni za odbačaj — bio i iscrpen.

Sve je ovo, čini se, trebalo reći da bi se jasnije sagledala današnja naša lingvistička klima u pogledu teorijske misli, kontekst i predistorija pojave djela Bugarskog, kao i da bi se uvidjelo i izmijenjeno vrijeme u kojem živimo, vrijeme što jasnije razgraničuje »tapkanja u mjestu« i zakoračuje u nove spoznaje. I vrijeme koje više ne podnosi muk.

JEZIK I LINGVISTIKA je odziv tome vremenu, a i njegov proizvod. To je knjiga od jedanaest tekstova u kojima se na originalan način raspravlja o najtemeljnijim pitanjima lingvističke teorije »u raznim podnebljima i epohama«, a

posebno u generativnoj episi. Knjiga nije ni istorija lingvistike ni pregled savremenih lingvističkih teorija — ona je naime plod razmišljanja o lingvističkim problemima i idejama, ona je svojevrсно uvođenje u nauku o jeziku. Otuda je tu prisutna i lična nota i skrivenost iza velikana kao što su Panini, Humbolt, Sosir ili Čomski. Otuda i nastojanje da se prevaziđu i jedna i druga realnost.

Osnovni cilj Bugarskog jeste da se kroz istorijsku projekciju osvijetli novo i prije svega plodotvorno. Pri tome je vidno i nenametanje autorovo i kritičnost anglosaksonskog profila. Kritičnost što ne sasijeca, već ukazuje. Naravno, takvo opredjeljenje nametnulo je uvažavanje specifičnih doprinosa pojedinih lingvističkih škola, a i potrebu da se »iznese na videlo ono što je zajednička baština različitih vrsta i tradicija rada na jeziku«, te da se pitanja iz istorije lingvistike povremeno »sagledaju u širem kontekstu istorije nauke i istorije ideja«. Takvo opredjeljenje pak vrebaju i mnoge zamke, često iz potaje, kojima se katkad teško othrvati. Ostavljajući gdjegdje po koju sjenu, Bugarski se zaista vješto izmigoľio svim glavnima i nasrtljivima. To je, svakako, kapital za samog čitaoca, koji ne mora biti snabdjeven cijelim aparatom naučnim u želji da pronikne u inače komplikovanu strukturu mišljenja pojedinih junaka djela, ponekad i samog autora. A to je ujedno i razočarenje za one koji vole učenost neku silnu, jeftin detalj ili senzacionalni efekat. Jezik JEZIKA I LINGVISTIKE, odnjegovan i jasan, mjera je postavljena zadatka; on zbližuje razdaljenost i pomiruje krajnosti. Onoliko koliko je kadar i koliko je — ljudski.

Lingvistika našeg vremena nadire »skitski«. Potencijal s kojim raspolaže izvodi je iz »okvira jedne akademske discipline« i preporučuje opštoj pažnji. Osim ove datosti, s kojom je stalno u dosluhu, Bugarski je naravno mislio i na stručnjaka, tragaoca i zanesenjaka. I sigurno je da će bar neko od smrtnika ili genija naći u ovom djelu »poneki argument ili aluziju kao podsticaj na dalja razmišljanja i traganja« — ukoliko uopšte nešto vrijedi sigurnost ili vjera nas običnjaka.

Stručnjak, istina, ovdje može naći i čega se ne može naći. Slavist osobito. Teoretičar standardnog jezika takođe može biti nezadovoljan, a pripadnik pojedinih škola čak i uvrijeđen. Po viđenju nas običnjaka, svi će oni — makar i imali osnova za otpor — priznati da je ipak najbolji put sa bar ponekom sopstvenom stazom. A Bugarski je hodio i takovim, pa se njegovi zakloni i posrtaji pokazuju i umjerenim i razumljivim. Jer, teško je vršiti sinteze a da se u nečem ne

povuku konsekvence. Bugarski se baš pokazao majstorom sinteze, sinteze koja ne oskrnavljuje temelje i koja ne pojednostavljuje polazišta, stare i nove dileme.

Prva i posljednja studija u knjizi — »Jezik i jezici u istoriji lingvistike« i »O predmetu i životnom dobu lingvistike« — uokviravaju ono što je unutar samog jezika kao ljudskog fenomena i lingvistike kao humanitarne nauke, one lingvistike za koju jedan savremeni lingvist reče da je »najnaučnija od svih humanističkih disciplina i najhumanističkija od svih nauka«. To je, bez sumnje, ispravan metodološki postupak u pristupu pojavama, postupak koji nudi razumijevanje i jezika i jezikâ. I koji donekle raščauruje čudesni paradoks da jezik povezuje sve ljude kao jedna od temeljnih odlika njihovog humaniteta, a istovremeno da ih jezici dijele na silne skupine narodâ, na odjelite kulturne svjetove što bivstvuju prevashodno unutar svog specifičnog jezika. Rađanje i razvoj i deskriptivne i normativne lingvističke teorije, dakle: linavistike jezikâ, skopčano je direktno sa tom vječnom temom, kao i rađanje i razvoj semantičke i opštelingvističke teorije, dakle: lingvistike jezika. A kad smo tu, onda smo blizu odredbi starosti nauke o jeziku, njenoj evoluciji i njenom životnom dobu. Najopštiji zaključak, veli Bugarski, jeste »da su u ovoj nauci, kao i u mnogim drugim oblastima istraživanja, delovi stariji od celine. Ocena starosti discipline zavisi od toga koji će se deo celine postojeće u trenutku retrospekcije smatrati najmerodavnijim. Idući po delovima, moglo bi se uslovno reći da filozofija jezika počinje sa Platonom, deskriptivne gramatike sa Paninijem, normativna gramatika evropskog tipa sa Dionizijem i Varonom, uporedno-istorijska lingvistika sa Bopom, opšta lingvistika sa Humboltom, a teorijska lingvistika u savremenom smislu sa Sosirom«. A doba pune zrelosti ove ekspanzivne nauke pada, ma koliko u tome bili nesuglasni, u naše doba; tačnije, tokom prvih decenija našeg stoljeća.

Devet ostalih eseja knjige možemo uslovno podijeliti u tri tematska kruga. Prvi bi sačinjavale »Lingvistička tipologija«, »Jezička relativnost«, »Jezičke univerzalije« i »Lingvistika i istorija«. Dvije osnovne stvari nameću se čitaocu kad ih dočita. Prva je da vremenska razdaljenost raznih pogleda nije toliko bitna ukoliko se želi razmotriti cjeloviti lingvistički nazor i druga je da su najnoviji pravci u lingvističkoj teoriji zaokupljeni starim pitanjima, vaskrsavajući davnajša mišljenja i sticajem nekim zaboravljene i potisnute doprinose.

Drugi bi krug činile radnje »Metafore i modeli u lingvistici«, »Vrednovanje jezičkih sistema« i »Sistemi pisanja i jezička svest«. Inspirisan riječima filozofa Bleka, po kojem je teorijska nauka u suštini »disciplinovano eksploatisanje metafora«, i filozofa Rapopora, koji misli da svaka nauka »mora da počne od metafore i završi sa algebrom«, — Ranko Bugarski je napisao briljantan esej o metaforama i modelima u lingvistici. Evo samo nekoliko potkrepa: »Jedna snažna metafora poseduje otkrivačku moć dovođenja dvaju zasebnih domena u međusoban kognitivni odnos, time što jezik primeren jednom od njih primenjuje kao leću kroz koju se bolje sagleda onaj drugi, ali tu postoji jedna datost identifikacije koja niti traži niti dozvoljava eksplikaciju ili parafrazu. Modeli, međutim omogućuju i ovo, zato što su oni po svojoj prirodi spekulativni instrumenti kojima se obavlja transfer implikacija organizovanih saznavnih polja«. »Modeli su, dakle, teorijski konstrukti čiji je cilj da prikažu i bar delimično objasne ustrojstvo i obeležja prirodnih jezika.« Za nauku o jeziku, kao i za druge discipline, od najvećeg su značaja matematički modeli. »Matematičko modeliranje omogućeno je činjenicom da jezici imaju strukturalnih i funkcionalnih obeležja koja su potpuno nezavisna od bilo kakvih fizičkih obeležja — što prirodni jezik čini, sa svog stanovišta, nekom vrstom logičkog kalkulusa. A ovako modeliranje je poželjno iz više razloga. Već smo istakli da ono igra dragocenu ulogu u apstrahovanju bitnih odlika i osnovnih konfiguracija iz nepregledne mase konkretnih jezičkih podataka, čija bi obrada u drugim uslovima bila praktično nemoguća. Zatim, ono doprinosi sigurnijem uočavanju i egzaktnijem formulisanju jezičkih pojava, procesa i odnosa, što podiže naučnu vrednost lingvistike«. I tako slično. Treba napomenuti da Bugarski ne piše apoteozu modeliranju, naprotiv: on govori i o njegovim ograničenjima i zatajivanjima u ponekim situacijama. Bugarski naime nastoji prije svega argumentovano dokazati da je moć modelâ takva »da im je zagarantovano počasno mjesto u lingvističkoj aparaturi naše epohe«. A to je upravo ono zašto se konačno treba izboriti u našoj još ne u potpunosti olingvističenoj sredini.

I, najzad, treći ciklus preokupacije Ranka Bugarskog ostvaren je esejima »Stvaralaštvo u jeziku« i »Fenomenološki pristup u lingvistici«. Te teme su kameni kušnje za velikane u domenu spekulacija; one su naime »vlasništva« filozofa, estetičara, književnih teoretičara i statističara. Tačnije, to su domeni estetike i filozofije jezika, što i običnjaku katkad može biti ugodno i korisno štivo. I da dodamo — i neophodno.

Na kraju ovog kratkog ukaza na JEZIK I LINGVISTIKU, možemo reći da je Bugarski napisao djelo koje može trajati. Bez posustalosti, on je znalački vodio čitaoca od problema do problema nudeći mu i cjelinu i pojedinost, i retrospektivu i savremenu zbilju. Kako kaže prof. Katičić, *Jezik i lingvistika* doista je knjiga koja se može preporučiti. Došlo je vrijeme u kojem lingvistika nije više samo jezikoslovnica zanimljiva i važna. A Bugarski je napisao knjigu koja uvodi u to područje ne samo temeljito i pouzdano nego ugodno i zanimljivo. Svakom zainteresiranom i otvorenom duhu tu se doista nudi jezikoslovna lektira. Ni lingvistika ni čitanje ne ostaju tu prikraćeni.

(4. februar 1973.)

ALEKSANDAR DONE

Е. М. Верещагин:

Из истории возникновения первого литературного языка славян

Переводческая техника Кирилла и Мефодия

Godine 1971. izdao je Moskovski univerzitet knjigu svog mladog profesora E. Vereščagina pod naslovom »IZ ISTORIJE POSTANKA PRVOG KNJIŽEVNOG JEZIKA SLAVENA« i sa podnaslovom *Prevodilačka tehnika Ćirila i Metodija*. Knjiga ima 255 stranica, štampana je u kserografskoj tehnici i u skromnom tiražu od 1000 primjeraka. Iako je profesor Vereš-